

ספרא וסייפא

מים ראשונים: כך יש לבטא: ספרא (ביו"ד אחד, או בשני יו"ד כפי שמופיע ברוב המקורות הקדומים) ולא ספרא כהרגל הלשון בימינו. הכוונה היא לבעלי המקצוע: ספרא הוא סופר וסייפא הוא סוף.¹ ולהלן נראה גם את החפצים: ספר וסיף ודימויים אחרים.

ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה: את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם היום: והקללה אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם: (דברים יא כו-כח).²

דברים רבה ד ב פרשת ראה – הסייף והספר ירדו כרוכים מן השמים

דבר אחר: "שמעו והאזינו אלתגבחו פי ה' דבר" (ירמיהו יג טו) ... שמעו לדברי תורה והאזינו לדברי תורה ... ואל תגבחו את הטובה מלבוא לעולם.³ "כי ה' דיבר", והיכן דיבר? "אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי פי ה' דבר" (ישעיה א יט-כ).⁴ מהו "אם תאבו ושמעתם" אמר ר' אלעזר: הסייף והספר ירדו כרוכים מן השמים. אמר להם: אם תעשו מה שכתוב בספר הזה, אתם ניצולים מן הסייף הזה. ואם לא תעשו מה שכתוב בספר הזה, אתם נהרגים בסייף הזה.⁵

ויקרא רבה לה, פרשת בחוקותי – הכיכר והמקל מול הספר והסייף

תני בשם ר' אלעזר: הסייף והספר ניתנו מכורכים מן השמים. אמר להם הקב"ה: אם שמרתם מה שכתוב בספר הזה - הרי אתם ניצולים מן הסייף הזה. ואם לאו - סוף שהוא הורג אתכם. מהיכן הוא משמעו של דבר? שנאמר: "וַיִּגְרֹשׁ אֶת־הָאָדָם וַיִּשְׁכֶּן מִקֶּדֶם לְגִזְעֵדן אֶת־הַפְּרִיזִים וְאֵת לֶהֱטֵ הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לְשֹׁמֵר אֶת־דֶּרֶךְ עַץ הַחַיִּים" (בראשית ג כד).⁶ "את דרך" - זו דרך ארץ ואח"כ "עץ החיים" - זו תורה.⁷

תני בשם ר' שמעון בר יוחאי: הכיכר והמקל ניתנו מכורכים מן השמים. אמר להם: אם שמרתם את התורה - הרי כיכר לאכול. ואם לאו - הרי מקל ללקות בו.⁸ היכן הוא משמעו של דבר? "אם תאבו ושמעתם טוב הארץ

¹ וכאן שואלים בשולחן שבת: מי הוא שהיה גם סיפא וגם ספרא? התשובה להלן אם לא תימצא קודם.

² הפסוק הראשון בפרשה נדרש הרבה על כח הבחירה שניתן לאדם. ואף אנו שלחנו בו ידיים, בדברינו [על כח הבחירה ולפנים משורת הדין](#) בפרשה זו בשנה האחרת. אך למקרא הקטע כולו מצטירת כאן "פרשת תוכחה" בזעיר-אנפין המקפלת בשלושה פסוקים את זו שבפרשת בחוקותי ואת זו שבפרשת כי תבוא. ואין זו סתירה, כח הבחירה, המציב לפני האדם שתי דרכים חלופות, הוא המאפשר תוכחה אשר מטרתה לזרז את האדם ולנתבו לדרך הטובה. כך עולה מהמדרש הנ"ל הפותח את הפרשה שלנו בדברים רבה. תחילתו, כמקובל במדרשי דברים רבה, בדיון הלכתי אם מותר להפסיק באמצע קריאת התוכחה (מה שלא כ"כ מתאים לתוכחה של שלושה פסוקים) וסופו במילים: "אמר הקב"ה: לא לרעתם נתתי להם ברכות וקללות, אלא להודיעם איזו דרך טובה שיבחרו אותה כדי שייטלו שכר. ממה שקרינו בעניין: ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה". אין תוכחה ללא כח בחירה וכח בחירה זקוק לדברון של תוכחה. ושניהם זקוקים לקורטוב של "לפנים משורת הדין". מכאן, נעבור לנושא שלנו כפי שנראה במדרש הראשון.

³ אל תרחיקו את הטובה מלבוא לעולם. אל תגביהו אוזניים מלשמעו אל דברי התוכחה ואל תעכבו את הטובה מלבוא לעולם. ובמקבילה בדברים רבה ליברמן: "שמעו לדברי תורה ואל תדברו גבוהות". כך גם בגמרא סוטה דף ה ע"א שיוצרת קשר בין הפסוק הנ"ל בירמיהו ובין הפסוק בתורה: "ורם לבבך ושכחת" (דברים ח יד).

⁴ פסוק שקראנו בשבת חזון שלפני תשעה באב, ואנחנו בפרשת הנחמה השלישית, בישיעהו נד: "עֲנִיָּה סֶעֱרָה לֹא נִחַמָּה הִנֵּה אֲנֹכִי מִרְבִּיעַ בַּפּוֹךְ אֲבִינִי וְיִסְדִּיתִי בְּסִפְרִים ... וְכָל־בְּנֵי לְמוֹדֵי ה' וְרַב שְׁלֹם בְּנֵיךְ וכו'. והפסוק החשוב מכולם: "הוֹי כָּל־עָמָא לְכוּ לְמִיָּם".

⁵ ובהמשך המדרש שם, דרשתו של ר' לוי: "למה הדבר דומה? לעבד שאמר לו רבו: הרי מוניק (שרשרת) של זהב, והרי כבלים של ברזל. אם עשית לי נחת רוח ועשית רצוני, הרי מוניק של זהב. ואם לאו - כבלים של ברזל". ר' לוי נותן עונש לחטא אבל גם שכר לעשייה - שרשרת זהב, ואילו ר' אלעזר מסתפק בהצלחה מהסיף, היא החרב המוזכרת בפסוק בישיעהו. שימו לב את המילה "תאבו" שבפסוק נעלמת. אם אכן זהב מכאן וכבלים של ברזל משם, איזו בחירה נותרה לאדם? ואנו רוצים להתמקד בכריכה של הספר והסיף.

⁶ מדרש דברים רבה מסתמך על החרב מהפסוק בישיעהו: "אם תאבו ושמעתם ... ואם תמאנו חרב תאכלו", אולי בגלל תקופת השנה בה אנו קוראים הפטורות הרבה מישיעהו, ונוח לדרשן להסתמך על פסוקים שהקהל מכיר ומצפה. אך מדרש ויקרא רבה מעביר אותנו אחורה, לספר בראשית, לגירוש מגן עדן ומסתמך על "להט החרב המתהפכת" העומדת בכניסה לגן עדן ושומרת על דרך עץ החיים שהיא התורה. "מתהפכת" כציון של תפקידה הכפול: לשמור או חו"ח לפגוע במי שלא שומר ולא נשמר.

⁷ ומכאן מקור לאמירה הרווחת: "דרך ארץ קדמה לתורה" שמצויה גם בויקרא רבה ט ג: "עשרים וששה דורות קדמה דרך ארץ את התורה", ראו שם. הדרשה על דרך ארץ ותורה בהתבסס על הפסוק: "לשמור את דרך ארץ החיים" מפרשת בראשית, איננה קשורה לכאורה לעניין שלנו ומובאת כדרך אגב. כך מבינים פרשני המדרש שם. אך אנחנו מציעים שהפסוק והדרשה שעליו מובאים כאן כמוטיב השומר של השומר (גבוה מעל גבוה שומר). התורה תשמור מהסיף ומהחרב המתהפכת, ודרך הארץ תשמור על התורה.

⁸ ר' שמעון בר יוחאי מציג גמול ועונש, פרס וקנס, כיכר ומקל, בדומה לר' לוי שראינו בהערה 5 לעיל: שרשרת של זהב וכבלים של ברזל. ולא סייף כעונש והימנעות מסייף כשכר. וכבר עמד על הבדל זה אברבנאל בפירוש לדברים יא ח (פרשת עקב): "הנה רשב"י עשה המשל בכיכר שהוא המורה על רוב הטובה ובמקל שהוא העונש. ועם (למרות) העונש הקטן שאינו דבר ממית ... אמנם ר'

תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו" (ישעיה א יט-כ) – חרובים תאכלו. א"ר אחא: צריכים ישראל לחרובים – עושים תשובה. אמר ר' עקיבא: יאה היא מִסְפָּנוֹת לבתו של יעקב, כרצועה אדומה בראש סוס לבן.⁹

ויקרא רבה פרשה ו סימן ה – ברית אגנות הדם

אמר ר' יצחק: מלך כשהוא משביע את לגיונותיו, אינו משביעם אלא בסייף. לומר, שכל העובר על התנאים הללו יהא הסייף הזה עובר על צוארו. כך: "וַיִּקַּח מִשָּׁה חֲצִי הַדָּם וַיָּשֶׂם בְּאַגְנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל הַמִּזְבֵּחַ" (שמות כד ו).¹⁰

מסכת עבודה זרה דף יז עמוד ב – ספרא וסיפא לאדם

אתיוהו לרבי אלעזר בן פרטא,¹¹ אמרו: מאי טעמא תְּנִית, ומאי טעמא גנבת?¹² אמר לה: אי סְיִפָּא לא סְפָרָא, ואי סְפָרָא לא סְיִפָּא, ומדהא ליתא הא נמי ליתא.¹³ מאי טעמא קרו לך רבי? – רבן של תרסיים אני. אייתו ליה תרי קיבורי, אמרו ליה: הי דשתיא והי דערבא? איתרחיש ליה ניסא...¹⁴

אלעזר המודעי אמר שלא הוצרך הקב"ה ליעדם בשכר, כי אם ביראת העונש. וגם זה מופלג וגדול כסייף לא קטן כמקל". (וכן פירש תורת חיים על הדף במסכת עבודה זרה יז ע"ב שנראה להלן). אולי זה באמת החידוש הגדול של ר' אלעזר המודעי בביטוי: הספר והסייף. יש עונש למי שלא שומר על התורה, אבל לשומרים, התורה עצמה היא השכר. גישה זו היא אמנם בניגוד לנאמר במקרא, כולל פרשתנו, אך זו גישה חז"ל במקומות רבים, לבעיית שכר ועונש: "שכר מצווה – מצווה". ודווקא רשב"י מציג גישה מרוכנת. על שמירת הספר תקבלו שכר ארצי ומוחשי – לחם לאכול. אך אם לא תשמעו מה שכתוב בספר, תלקו במקל שהוא וודאי עונש קל יותר מהסייף (עונש מלקות מול עונשי מיתה). כך או כך, הכיכר והמקל של רשב"י הם המקור ל"מקל ולגזר" השגור בלשון ימינו. ⁹ סיום המדרש, כולל החרב שהפכה לחרוב והמסכנות שמתאימה לבית (ביתו, בתו של) יעקב, משקף את הלך הרוחות ומצב עם ישראל העגום בתקופה בה חוברת דרשה זו – דרשה שיש עוד כמותה לא מעט בויקרא רבה. ראו למשל פרשה ל סימן ג על "דורות הללו שהם נטויין למיתה". ומעניין מהיכן לקח ר' עקיבא את הדימוי של רצועה אדומה על סוס לבן (ראו הדף על [ר' עקיבא וטרנסרופוס](#)). לעניינינו על ספרא וסיפא, ראו מדרש תנאים ספרי דברים פרשת עקב פיסקא מ, שאולי הוא המקור למדרשי האמוראים: דברים רבה, וויקרא רבה שהבאנו עד כאן: "רבי שמעון בן יוחי אומר: ככר ומקל ירדו כרוכים מן השמים. אמר להם: אם עשיתם את התורה, הרי ככר לאכול. ואם לאו, הרי מקל ללקות בו. היכן פירושו של דבר? אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי פי ה' דיבר. רבי אלעזר המודעי אומר: ספר וסייף ירדו כרוכים מן השמים. אמר להם: אם עשיתם את התורה הכתובה בזה, הרי אתם ניצולים מזה. ואם לאו, הרי אתם לוקים בו. היכן פירושו של דבר? ויגרש את האדם וישכן מקדם לנן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים". שוב, מוקדמים הספר והסייף לתחילת המקרא, לסיפור הגירוש מגן עדן בספר בראשית. ופירוש אור החיים בראש ספר בראשית, מקדים את הספר והסייף עוד יותר, ומציע שהם ירדו כרוכים לעולם בעצם מעשה הבריאה: "עוד תתפרש בראשית על דרך אומרים ז"ל (ויקרא רבה ל"ה) הספר והסייף ירדו כרוכים וכו', והוא אומרו בראשית ברא אלהים, פירוש: עם ראשית שהיא התורה, ברא אלהים, פירוש הדין, שהוא רמז הסייף". האם הקדמה זו לספר בראשית קשורה בשיטת ר' אלעזר שאין כאן בעצם שכר (רק עונש)? או אולי למעמדה של התורה לפני מתן תורה?

¹⁰ בין ביאת העולם והגירוש מגן העדן ובין התוכחה של ספר ויקרא ושירת האזינו של ספר דברים, כבר קדמו הספר והסייף בספר שמות, בברית אגנות הדם המוזכרת בסוף פרשת משפטים, שמות פרק כד, אותה כבר הזכרנו כמה פעמים, כמו למשל בדברינו [אימתי אמרו נעשה ונשמע](#) בפרשת משפטים. הסייף – מסומל ע"י הדם. אך היכן הספר? במקרא עצמו שם, שמות כד ז: "וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנוֹ הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' וְנַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע". רבי חנינא בן תרדיון הוא אחד מעשרה הרוגי מלכות. ובקטע שלפנינו (הפסוק). אי לכך לפלא הוא שהספר לא נזכר בדרשת רבי יצחק! אבל אנחנו הוספנו אותו והרי לנו ספרא וסייפא בהקשר קרוב וברור למעמד הר סיני. ובמעמד הר סיני לא היו רק ספרא וסייפא כי גם הר וגגיית על הראש: "כפה עליהם הר כגיגית" (עבודה זרה ב ב).

¹¹ ראו הסיפור הרחב יותר שם בגמרא שמדובר בגזירות השמד של הרומאים (כנראה אחרי מרד בר כוכבא): "כשנתפסו רבי אלעזר בן פרטא ורבי חנינא בן תרדיון, א"ל ר' אלעזר בן פרטא לרבי חנינא בן תרדיון: אשריך שנתפסת על דבר אחד, אוי לי שנתפסתי על חמשה דברים. א"ל רבי חנינא: אשריך שנתפסת על חמשה דברים ואתה ניצול, אוי לי שנתפסתי על דבר אחד ואיני ניצול, שאת עסקת בתורה ובגמילות חסדים, ואני לא עסקתי אלא בתורה". רבי חנינא בן תרדיון הוא אחד מעשרה הרוגי מלכות. ובקטע שלפנינו מתגוללים השלטונות על רבי אלעזר בן פרטא. (ודף קודם, טז ע"ב, נמצא הסיפור על ר' אלעזר בן הורקנוס שהועלה לגרודם ודבריו העלומים להגמון: "נאמן עלי הדיין", לאחר שהלה אמר לו: "זקן שכמותך יעסוק בדברים בטלים הללו?").

¹² שתיים מתוך חמש ההאשמות כנגד ר' אלעזר בן פרטא היו שהוא גם גנב וגם עסק בתורה. ראו דברים רבה א יז (שהבאנו בדברינו [יעקב ועשו בספר דברים](#), פרשת דברים), איך מלכות רומא מנסה להפיל את החשודים בעיניה: "באי ש עושה מזמות - זה עשו שדן את בני אדם בערמה. כיצד? הדיין הזה של מלכות דן את הרוצח והוא אומר: למה הרגת? והוא אומר: לא הרגתי. והוא שואל אותו ואומר: ובמה הרגת, בסייף או ברומח או בסכין?".

¹³ לא ייתכנו שתי האשמות כאלה, מתגונן ר' אלעזר בן פרטא: או שאני ספרא ועוסק בתורה או שאני סייפא ועוסק בליסטות. וכיוון שרואים בבירור שאיני ליסטות ואינני ר' אלעזר בן פרטא, בטל ממילא האישום השני. וכאן נחזור על החידה שבהערה 1 לעיל: מי כן עסק בליסטות ובלמוד תורה (אך לא באותו הזמן)? רמז, המקור הוא גמרא בבא מציעא פד ע"א.

¹⁴ אז מדוע שמענו אנשים שקוראים לך רבי? – ממשיכים החוקרים לשאול את ר' אלעזר בן פרטא והוא מתגונן ואומר שהוא "רב" (אומן) של אורגים. העמידו אותו במבחן שיצביע בבגד ארוג מהו השתי (חוטי האורך) ומהו הערב (חוטי הרוחב) ונעשה לו נס ובאו שתי צרעות, נקבה וזכר וישבה הנקבה על השתי והזכר על הערב וידע אלעזר בן פרטא מהו מה. ראו סוף הסיפור והמשכו שם. זהו מקור מרכזי לביטוי "ספרא וסייפא". פרשנים כתורת חיים שם על הדף, ספר של"ה מסכת יומא פרק דרך חיים תוכחת מוסר, ואחרים, ניסו לקשר מעשה זה שבגמרא עבודה זרה עם הספר והסייף שירדו כרוכים לעולם. כאילו ר' אלעזר אומר למאשימים אותו: אין הדבר תלוי בכך אם אמות או לא, רק "בספר ובסייף שירדו כרוכים לעולם". אם קיימתי את מה שכתוב בספר, לא אמות. ואם אמות, אין זה אלא משום שלא קיימתי כל מה שכתוב בתורה. אך רוב הפרשנים והדרשנים שנזקקו לגמרא זו לאורך הדורות, והרבה עשו זאת, הבינוה כדבר שונה בתכלית מהמדרשים שראינו עד כאן. שם "הספר והסייף כרוכים", ואילו כאן: או ספרא או סייפא. אי אפשר את שניהם. או שאני הולך בדרך הסייף - ענייני חומר והעולם הזה, או שאני הולך בדרך הספרא, ענייני רוח ותורה. אגב, שימו לב גם לשינוי הלשון כפי שהערנו במים הראשונים. עד כאן דובר על החפצים: ספר וסייף, כיכר ומקל, שרשרת ושלשלאות, זהב וברזל. כאן מדובר על התפקיד, על האדם, האם הוא סְפָרָא – היינו סופר, תלמיד חכם; או שהוא סְיִפָּא היינו סִיף, לוחם,

תוספות מסכת תענית דף ז עמוד א – עולמות שונים

אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה¹⁵ - וכן נמי אמרינן בעירובין פרק כיצד מעברין (דף נה ע"א): "לא בשמים היא ולא מעבר לים היא". כלומר, לא תמצא התורה במי שמגביה עצמו כשמים שדעתו גבוה, ולא בסוחרים ההולכים במדינת הים בעבר הים. דאי ספרא לא סייפא ואי סייפא לא ספרא. והכי נמי איתא התם: לא בסחרנין ולא בתגרינן ולא באיסטרולגין כלומר באותן שרואין בכוכבים.¹⁶

מסכת סנהדרין דף צד עמוד ב – הסייף על סף ספרא

אמר רבי יצחק נפחא: חוּפֵּל עול של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. מה עשה? נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר: כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב זו. בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ. מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו תינוק ותינוקת, איש ואשה, שלא היו בקיין בהלכות טומאה וטהרה.¹⁷

מסכת גיטין דף נו עמוד ב – הספר והסייף כרוכים בחורבן

"ואמר אי אלהימו צור חסיו בו" - זה טיטוס הרשע שחירף וגידף כלפי מעלה. מה עשה? תפש זונה בידו ונכנס לבית קדשי הקדשים, והציע **ספר תורה** ועבר עליה עבירה. ונטל **סייף** וגידר את הפרוכת. ונעשה נס והיה דם מבצבץ ויוצא, וכסבור הרג את עצמו, שנאמר: "שאגו צורריך בקרב מועדיך שמו אותותם אותות" (תהלים עד ד).¹⁸

שו"ת מהרלב"ח סימן קטו – תארי כבוד לחכמים וחריפים

שבתי זממתי יסדתי אבן אבן בוחן פנת יקרת, כל אמרת אלוה צרופה. זה סיני עשן כולו וכו' אוריתיה מרתחא ליה לשוויי ניהליה ספרא וסיפא, אחד מן השרפים ובידו רצפה.¹⁹

ליסטים. ועכ"פ, ספרא וסיפא, הוא הביטוי שהשתרש בלשון הכתובה והמדוברת יותר מ"הספר והסייף", ולפיכך בחרנו בו ככותרת הדף. בגמרא עבודה זרה עדיין נפרדים "ספרא או סייפא", אך במרוצת הדורות ולהלן התחברו והשתקע הביטוי "ספרא וסיפא".¹⁵

על הפסוק מהפסטר השבת: "הוי כל צמא לכו למים".¹⁶

פירוש תוספות הוא בין הראשונים (שמצאנו) שעושה שימוש בביטוי ספרא וסיפא הרבה מעבר למסופר בגמרא עבודה זרה. לא רק כתירוץ של ר' אליעזר כלפי חוקריו, אלא שימוש דיכוטומי ברור: או שאתה בעסקי סייף או שאתה בעסקי ספר! בחומר או ברוח. ראו פירוש ספורנו בראשית פרק מט: "יששכר חמור - בלתי מוכן למלחמה, כאומרם: אי ספרא לא סייפא". ופירוש פרחי כהונה על גמרא בעבודה זרה יז ע"ב הנ"ל אומר: "ואי ספרא לא סייפא, משום שהתורה מתשת כוחו של אדם, כעובדא דריש לקיש במציעא דף פד", שאחרי שקיבל עליו ללמוד תורה שוב לא יכל לחצות את הירדן בקפיצה כמו מקודם (וזו התשובה לחידה לעיל). היינו, אי ספרא לא סייפא מסיבה פיסית. ויש כמובן סיבות חברתיות-רוחניות הקשורות למעמד הלוויים כמקדשים לספרא ולא לסיפא (שו"ת יד אפרים סימן י) ולמחויבות הקהילה להחזיק רב ותלמידי חכמים ולפרנסם בכבוד על מנת שיוכלו להתמקד בספרא ולא לעסוק בסיפא ובהוויות העולם (שו"ת מנחת יצחק חלק ד סימן עח). אפשרות נוספת היא הפרדה של אופי ואישיות, התנהגות ודעות, כפי שמציין שו"ת הרמ"ז סימן יב: "דאין ספק שכפי הדבר הנידון כבר יתנהג האדם בברירת דיינו אם סוחר אם תלמיד חכם, דלאו כל הדעות שוות וראויות לכל הדברים - דאי סייפא לא ספרא ואי ספרא לא סייפא". ואפילו הפרדה לאומית-מוסרית-פילוסופית, כמו בפירוש רש"י הירש לבראשית כה כג: "מוסר וכוח יהיו ניצבים זה מול זה; ועוד מיום היולד יפרדו לדרכיהם המנוגדות. בגבור המדינה האחת, תיחלש תברתה, וכפ המאזנים תעלה ותרד ללא הרף, ללא הכרעה בין לאום ולאום. ההיסטוריה כולה אינה אלא מאבק אחד: ידו של מי תהיה על העליונה, יד הסייף או יד הספר, יד ירושלים או יד קיסרין (מגילה ו ע"א)".¹⁷

ראו גמרא סנהדרין פב ע"א שאין מכניסים נשק לבית המדרש: "ייתקם מתוך העדה ויקח רמח בידו - מיכן שאין נכנסין בכלי זין לבית המדרש". חזקיהו שם את החרב או הסייף לא בתוך בית המדרש, לא כרוך עם ספר התורה, אלא על סף בית המדרש. להזהיר, שכל מי שאינו נכנס לבית המדרש ואינו לומד תורה, כמוהו כמי שמביא חרב לעולם. שהרי הסייף והספר ירדו כרוכים לעולם, ואי אפשר לעשות את הכתוב בתורה, בלי ללמודה תחילה (ראו דברינו [תלמוד ומעשה](#) בפרשת ואתחנן). אך מי הוא שהכניס חרב לבית המדרש? עמשה בן יתר מגיבורי דוד שבא להגן על כבודו של בית דוד (וכבודו שלו). עמשה היה אחיינו של דוד, בן אביגיל אחותו, דוד חמישי לרות המואביה). ראו רות רבה פרשה ד: "... וחגר חרבו כישמעאלי ונעץ החרב באמצע בית המדרש ואמר: או אהרוג או אהרג, עד שאני מקיים הלכה לרבים, שכל שיבטל הלכה זו בחרב הזאת אני מתיז את ראשו: עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית". ראו סיפור המעשה גם במסכת יבמות עו ע"ב ודברינו בפרשת כי תצא [לא יבוא עמוני ומואבי](#). וגם באחת ממחלוקות בית שמאי ובית הלל, שלפני "חברות ורמחים" והיו תלמידי בית שמאי הורגין תלמידי בית הלל (ירושלמי שבת פרק א הלכה ד). מה קרה לספר ולסייף? לספרא ולסייפא? נכרכו זה בזה עד זוב דם.¹⁸

נטלנו חירות להדגיש במדרש למעלה את הספר והסייף שהגיעו עד יסודות החורבן. משום שלא שמרו על הספר והסייף כרוכים זה בזה, משום שהכניסו סייף לבית המדרש (ראו גם רצח בתוך בית המקדש בגמרא יומא כג ע"א "שטהרת כלים נחשבה להם יותר משפירות דמים"), משום "שהעמידו דיניהם על דין תורה, ולא עבדו לפני משורת הדין" (בבא מציעא ל ע"ב), משום שנאת חינוס (יומא ט ע"ב), משום שהיו נאמנים בתורה אבל לא במשא ומתן (חגיגה יד ע"א, דברינו [אמונתו של בשר ודם](#) בשבת שעברה) ואולי עוד, ואין צורך להרחיב ולהוסיף. סוף דבר, הסייף והספר שצריכים להיות כרוכים זה בזה ולשמור זה על זה, בבחינת ניגודים משלימים (פסקי דין רבניים חלק י עמוד 315), יצאו כרוכים בהשפלה נוראה. הספר מצדו לא ריכך את הסייף, והסייף חתך את הספר (בר כוכבא שהרג בבעיטה את ר' אלעזר המודעי). אבל אנחנו בשבת נחמה השלישית ולמה זה נאריך במדרשי החורבן.¹⁹

בספרות השו"ת משולבים ספרא וסייפא כתואר שבח לחכם. ראו בדומה שיר ושבח לחכם אחר בשו"ת מהר"ט חלק ב - אבן העזר סימן מ: "וכבר הראה לו חכם אחד זה הלשון והתריס כנגדו ובסכינא חריפא פסק לשון הספר כאילו הסייף והספר ירדו לו כרוכין

צור המור שמות פרק ח, בפירוש מעשה מעיל האפוד – ידיעת הרע לצד הטוב

... ולכן הסנהדרין היו יודעים לבטל הכישופים אם יבוא אדם לעשותם נגד ישראל. ולכן א"ר יוחנן בן זכאי לתלמידיו אחר שאמר להם: צאו וראו אי זו היא דרך טובה. חזר לומר להם איזו היא דרך רעה. ומה צריך לזה? כי מהאחד נמשכת האחרת²⁰ אבל רצה לידע בהם. כמו שהיו חכמים בידיעת הטוב, אם יהיו חכמים בבחירת הרע להישמר ממנו. כי כן צריך לכל חכם להיות בידו סייפא וספרא.²¹

מסכת סוטה דף יג עמוד – משה ספרא רבה של ישראל

סמליון אמר: וימת שם משה - ספרא רבה דישאל. תניא, רבי אליעזר הגדול אומר: שנים עשר מיל על שנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל, בת קול משמיע ואומר: וימת משה - ספרא רבה דישאל.²²

מלבי"ם ישעיהו נד יד – בנין בצדקה

"בצדקה תכונני" - הבנין שהזכרתי שתבנה ציון מאבני חפץ, גמר הבנין יהיה על ידי הצדקה שהם המעשים טובים בין אדם למקום.²³

שבת שלום ונחמת ציון

מחלקי המים

מים אחרונים: פתחנו ב"מדרש נאה לפרשת השבוע" וגלשנו לנושא חובק עולם "מורכב וטעון" שיש לו "היסטוריה" וגלגול לאורך הדורות. וגם קשר מיוחד להוויית עולמנו במדינת ישראל, בה השילוב (או הניגוד) של ספרא וסייפא, איננו רק ברמת היחיד, אלא שיקול נכבד ברמת הציבור כולו. ראו דבריו הנמצאים של [הרב ש. זיון בשנות הקמת המדינה, על הפטור לבני ישיבות](#); וכן [מאמרו של הרב א. ליכטנשטיין בנושא ישיבות ההסדר](#) שמתייחסים שם בין השאר גם לביטוי ספרא וסייפא. ותודה לגיסי משה מיה ה"ו שהפנה תשומת לבי לשני מקורות חשובים אלה.

מן השמים לגרוע ולהוסיף ולדרוש". ובש"ת גינת ורדים חלק אבן העזר כלל ג סימן טו: "מה נכבד היום הזה איום ונורא אשר נגלה מלך ישראל ברכבו ובפרשיו נאזר בגבורה. בימינו מחזיק השלח הסייף והספר בי תרא מקולו תרעש ארץ וינועו אמות סיפי בתי המדרשות והזקנים אשר בשערה והגה מפיו יוצא כחשמל בהויות ופלפולים ואסדורי סדרא". ובש"ת חיים שאל חלק א סימן ד: "מאן חתים טביימי טוביינא דחכימי יחשוב לתבן ברזל לעץ רקבון אם אבן. זייניה עליה ספריה כאן והוא עד ספרא וסייפא סכינא חריפא חכם בבינה והבן". כל אלה אמנם קטעי מליצה הבאים לשבח מאן דהוא ולהפליג במעלותיו, אבל מהם אנו למדים שהשילוב ספרא וסייפא או ספר וסייף (לא כיכר ומקל) נחשב, במרוצת הדורות, לתכונה חיובית ונכבדה, מעין "תורה וגדולה במקום אחד", תואר כבוד למי שבקיא גם בעולם התורה וגם בהוויית העולם. ובשלב נוסף, הסייף נכנס כולו לתוך עולם הספרא במשמעות של חריפות ויכולת לחתוך סוגיות והלכות. ונראה שזה מזכיר גם את השילוב של [סיני ועוקר הרים](#) – דברינו במיוחדים.

²⁰ כבר שאל אותם רבי יוחנן בן זכאי שם "איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם" (אבות ב ט), מדוע זר ושאל "איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם", והרי מכלל הן אתה שומע לאו!

²¹ בברכת יעקב לשמעון ולוי בפרשת ויחי, מציג צור המור (הוא רבי אברהם ב"ר יעקב סבע, מאה 15, קסטיליה שבספרד, תלמיד ר' יצחק די ליוון) דעה הפוכה, שאמנם "שמעון ולוי אחים", ו"בעצה אחת היו על שכם ועל יוסף", אבל יש הבדל ביניהם ושמעון הוא שפיתה את לוי: "כי לפי קדושתו של לוי לא היה ראוי לו להיות חרב צמודה במתניו. כי אין זה אומנתו אלא לעסוק בתורה ... אבל לא ספרא וסייפא וזה האומנות הוא כלי חסם ל". אבל כאן, הוא אומר דברים ברורים בשבח השילוב של ספרא וסייפא. אולי משום שהמושג סייפא קיבל משמעות חדשה של חיי המעשה והחכמה הכללית והוויית העולם – ידיעת הטוב והרע - ולא סייף כפשוטו. לכך מצטרף פירוש ספורנו שראינו בהערה 16 לעיל שאומר: "יששכר חמור - בלתי מוכן למלחמה, כאמרם: אי ספרא לא סייפא", אבל ממשך שם ואומר: "רובץ בין המשפטים - כשהוא חונה רובץ בין שתי החבילות הנתונות למשא על שני צדיו ... וזה לא יתכן זולתי לחמור חזק מאד שירבץ עם החבילות על גביו. וכמו כן יששכר נושא עליו עול תורה ועול דרך ארץ והנהגת מדינות כראוי לחכם שלם במדות ובמושכלות". לפיכך, כאשר באו סופרי ההשכלה והעת החדשה והשתמשו עוד ביתר להט בשילוב המבורך של "ספרא וסייפא", היה להם על מי לסמוך. ראו למשל הקטע הבא מתוך "שירתנו הצעירה" של ביאליק: "רק הדרדקין ועמי-הארץ, שענים עין זבוב, יעיזו למעט את דמותו של דור 'ספרא וסייפא' זה, חבורת 'תלמידי-חכמים' מרי לב ועזי נפש, שידם האחת היתה מחזקת השלח והשניה חוצבת בנקיקים וקודרת בסלעים, מפלסים שביל אור לעצמם ולאחרים בין הרי חשך ומסיעים דרך-אגב אבני יסוד לבנין ספרות חדשה וכו'". המקור אליו הוא מתייחס הוא נחמיה ד יא בבניית חומת ירושלים בבית שני: "בָּאֶחָת יָדוֹ עֹשֶׂה בְּמִלְאָכָה וְאֶחָת מְחַזְקֶת הַשֻּׁלְחָן". השלח הוא "כלי קרב" (רש"י שם) והעשייה במלאכה היא כפולה: מלאכה כפשוטה ומלאכת הספרא. וקבלנו משולש: מלחמה, מלאכה חומרית ומלאכת הרוח.

²² מי לנו ספרא גדול ממש? ומי הרג את המצרי? (וצווה לפיכך על ערי המקלט, דברינו [משה וערי המקלט](#) בפרשת ואתחנן). ומי קם ונלחם נגד הרועים של מדין שהציקו לבנות יתרו? מי הוריד את התורה ביד אחת, ובשנייה קרא "מי לה' אל" בחטא העגל? משה הוא הדגם הראשון והבסיסי לכל השילובים של ספרא וסייפא. ואולי נחלקו חיינו לחלק של סייפא בצעירותו, אך מההתגלות בסנה ואילך – ספרא. הדמות השנייה והעונה לחידה לעיל היא ריש לקיש שהיה ראש חבורת ליסטים והפך לספרא רבה בבית המדרש של טבריה לצד ר' יוחנן גיסו. ראו הסיפור בגמרא בבא מציעא פד, מובא בהרחבה בדברינו [ר' יוחנן קפדן היה](#) בדפים המיוחדים. ובגמרא יבמות עב ע"ב, מסופר איך ריש לקיש הסייפא והספרא מגלה לר' יוחנן את קיומו של מדרש תורת כהנים הוא מדרש ספרא.

²³ נסיים במדרש נחמה, מענייני דיומא. כל אבני החפץ, הספירים, הכדכדו והאקדח ייכנו לבנין חדש של ירושלים, רק אם יהיה "גמר בנין" של מעשה צדקה וצדק, מעשים טובים שבין אדם לחבור, מפרש מלבי"ם. ובכך מתקשרת ההפטרה היטב לפרשת השבוע בה נזכרת מצוות צדקה, ככתוב: "כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיק האביון. כי פתח תפתח את ירך לו והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו" (דברים טו זח). ראו דברינו [מצוות צדקה](#) בפרשת בהר.